Megjelent: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk. 2022): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI

10. Társadalmi mobilitás és partnerszelekció

Erát Dávid – Huszár Ákos – Füzér Katalin

1. Bevezetés

Tanulmányunkban az intergenerációs iskolai mobilitás és az iskolai alapú párkapcsolati homogámia változását, illetve a két folyamat összekapcsolódását vizsgáljuk Magyarországon. Elemzésünkben mind a társadalmi mobilitást, mind pedig a párkapcsolati homogámiát olyan indikátoroknak tekintjük, amely egy társadalom nyitottságáról, illetve zártságáról ad tájékoztatást, még ha a jelenségnek különböző aspektusait ragadják is meg (Hout 1982; Ultee–Luijkx 1990; Katrňák *et al.* 2012).[1]

A társadalmi mobilitás a legáltalánosabb értelemben az egyének társadalmi helyzetének változását jelenti (Andorka 1982). A mobilitáskutatások arra a kérdésre keresik a választ, hogy mennyiben öröklődik át a szülők társadalmi helyzete (esetünkben iskolai végzettsége) a gyermekeikre, illetve az egyének mekkora hányadának változik a társadalmi pozíciója (végzettsége) származási helyzetéhez képest. Amennyiben a származás szerepe erős, az arra utal, hogy az egyéneknek kisebb lehetőségük van arra, hogy saját erőfeszítéseikre, illetve szorgalmukra támaszkodva változtassanak a származásukból adódó társadalmi helyzetükön. A társadalmi mobilitás kérdése Max Webernél a „társadalmi osztályokkal" összefüggésben merül fel. Weber meghatározása szerint a mobilitás a társadalmi osztályokon belül gyakori, az osztályok között viszont kevésbé. Így, az osztályok közötti mozgás ritkasága meghatározza az osztályok közötti határok szilárdságát és az osztályformálódás esélyét (Weber 1987). Tehát, az alacsony mértékű nemzedékek közötti mobilitás azt jelenti, hogy az osztályok közötti határok merevek, s nehezebben átjárhatók az egyének számára.

A végzettség szerinti párválasztási, illetve házasodási mintázatok tanulmányozása mögött az a felismerés áll, hogy a partnerek megválasztása nem véletlenszerűen történik, hanem bizonyos törvényszerűségeket követ (Kalmijn 1998; Blossfeld–Timm 2003). A gazdaságtudományi magyarázat szerint ebben elsődleges szerepe van a haszonmaximalizálásnak: a partnerek mérlegelik, hogy a

[1] A kutatás az OTKA NKFI Hivatal FK131997. számon nyilvátartott *Az osztály változó jelentősége összehasonlító perspektívában* című projekt keretében valósult meg, és a párkapcsolati elemzések, valamint a mobilitási tendenciák elemzése tekintetében támaszkodott az NKFIH által támogatott K135934. számú kutatás eredményeire is.

párkapcsolat létesítésével mennyiben tudják növelni vagy megőrizni erőforrásaikat (feltételezve, hogy a magasabb végzettség több erőforrást jelent) ahhoz képest, ha egyedülállók maradnának (Becker 1981). A párkapcsolat ennyiben az erőforrások összpontosítása révén jelentősen hozzá tud járulni a társadalmi egyenlőtlenségek növekedéséhez, hiszen ha a jó erőforrásokkal rendelkezők egymást választják, kapcsolatukban mindkét fél javai többé-kevésbé összeadódnak. Ugyanez érvényesül a társadalmi ranglétra alján is: két alacsony erőforrással (alacsony végzettséggel) rendelkező személy egymást választva kisebb valószínűséggel jut előre, mintha jobb helyzetű partnerük lenne. Weber emellett a házasságot a rendi tagolódással összefüggésben tárgyalja: a közös étkezés mellett a házasság a legfőbb indikátora annak, hogy miként oszlik el a tisztelet és a becsület a társadalomban, amennyiben csupán azok ülnek egy asztalhoz és azok létesítenek párkapcsolatot, akik ebben a tekintetben egyenlőnek tételezik egymást (Weber 1987). Eme értelmezés alapján az egyének hajlama arra, hogy magukhoz hasonló személyt válasszanak párjuknak (homogámia), nem csupán az erőforrások összpontosításához járulhat hozzá, de ahhoz is, hogy a gazdasági alapú egyenlőtlenségek egyre inkább rendies jellegű határokká merevedjenek.

A társadalmi mobilitás, illetve a párkapcsolati homogámia alakulására különböző tényezők lehetnek hatással. Egyrészt, szerepet játszhatnak a társadalom strukturális változásával összefüggő okok (Ganzeboom *et al.* 1998; Blau 1977). Ami a mobilitást illeti, ennek mértékét alapvetően meghatározza, hogy miként változik a végzettségi kategóriák megoszlása egyik generációról a másikra. Amennyiben az átalakulás nagymértékű, az önmagában jelentős strukturális mobilitást idéz elő. Hasonló módon, a partner kiválasztását alapvetően befolyásolja a párkapcsolati piac, azaz az elérhető partnerek számának és minőségének alakulása. Egy kisebb csoport tagjai gyakrabban választanak maguknak párt másik csoportokból, míg a nagyobb csoporthoz tartozók nagyobb eséllyel alakítanak ki homogám párkapcsolatot.

Másrészt azonban a társadalmi mobilitás és a homogámia mértékét befolyásolja az is, hogy a strukturális változásoktól függetlenül mekkora esélye van valakinek arra, hogy kilépjen a származási csoportjából és a sajátjától eltérő végzettségű párt találjon. A mobilitáskutatások ezt hívják relatív mobilitásnak, illetve társadalmi fluiditásnak (Erikson–Goldthorpe 1992; Ganzeboom *et al.* 1998). A relatív mobilitás kiemelten fontos mutató, hiszen a strukturális (általános végzettség növekedése és a párkapcsolati piac változása) folyamatokon kívül képes megmutatni, hogy milyen erős az asszociáció a szülők és gyermekeik, valamint a partnerek társadalmi pozíciója között, és ez alapján következtethetünk a leginkább arra, hogy ténylegesen mennyiben érvényesül az esélyek egyenlősége a társadalomban (Marshall *et al.* 1997; Breen 2010).

Mind az iskolai végzettség szerinti mobilitás csökkenése, mind pedig a párkapcsolati homogámia erősödése tehát a társadalom záródását, és az osz-

tály, illetve rendi alapú szegmentálódását jelzi. Vizsgálatunkban elsősorban arra keressük a választ, hogy ezek milyen trendeket követtek Magyarországon az elmúlt időszakban. Másodsorban viszont arra vagyunk kíváncsiak, hogy a két folyamat vajon miként kapcsolódik össze egymással, és ennek milyen hatása lehet a társadalom nyitottságára, illetve zártságára. Vajon a mobilitás csökkenése együtt jár-e a homogám kapcsolatok gyakoribbá válásával vagy ellenkezőleg, inkább fordított kapcsolat figyelhető meg a két jelenség között? Egyik összefüggést sem lehet kizárni (Hout 1982; Ultee–Luijkx 1990; Katrňák *et al.* 2012). Elképzelhető egyfelől, hogy a csökkenő mobilitási esélyeket partnerválasztás segítségével, párkapcsolati mobilitás révén igyekeznek kompenzálni az egyének. Ebben az esetben azt várhatnánk, hogy a csökkenő mobilitás a párkapcsolatok növekvő heterogenitásával jár együtt. Másfelől azonban az a feltételezés is plauzibilis lehet, hogy mivel közös ok, a társadalom záródása áll a két folyamat mögött, ezért a hatás is azonos módon jelentkezik. Ez utóbbi alapján azt várhatjuk, hogy a társadalmi mobilitás csökkenésével párhuzamosan növekszik a homogám párkapcsolatok aránya is.

Az utóbbi évek hazai kutatási eredményei inkább e második feltételezést támasztják alá. A társadalmi mobilitás évtizedek óta csökken Magyarországon mind a mobilitás abszolút, mind pedig a relatív mérőszámai alapján. Ennek következtében pedig a magyar társadalom a legutóbbi vizsgálatok alapján (más posztszocialista országokhoz hasonlóan) a legzártabbak között van európai összehasonlításban. E folyamatok egyaránt érintik a férfiakat és a nőket, ám a férfiak esetében sokkal jellegzetesebbek a változások (Bukodi–Goldthorpe 2010; Róbert 2018; Bukodi *et al.* 2019; Huszár *et al.* 2022). Hasonló módon, a korábbi kutatások az 1980-as évek óta a végzettség szerinti párkapcsolati homogámia növekedését jelzik Magyarországon, méghozzá a nemzetközi eredményekhez hasonlóan leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében. Ezzel párhuzamosan pedig csökken a heterogám (eltérő helyzetűek), ezen belül is a nagy társadalmi távolságokat átívelő kapcsolatok aránya. Szintén a nemzetközi trendekkel összhangban a párkapcsolatok végzettség szerinti összetételében megfigyelhető azonban egy további lényeges átalakulás is. A heterogám kapcsolatokon belül korábban jellemzően a férfiaknak volt magasabb az iskolai végzettsége (hipergám), az olló azonban folyamatosan csökkent, és mára már a hipogám kapcsolatok vannak többségben, ahol a nőknek magasabb a végzettsége (Bukodi 2000, 2002, 2004, 2005; Erát 2021).

A korábbi vizsgálatok tehát azt mutatják, hogy Magyarországon az elmúlt évtizedekben egyszerre csökkent a társadalmi mobilitás és növekedett a homogám párkapcsolatok aránya. Várakozásaink szerint pedig e két folyamat továbbra is együtt jár Magyarországon, sőt még erősíti/erősítheti is egymást: a diplomás szülők gyermekei például maguk is nagyobb eséllyel szereznek diplomát, s nagyobb esélyük van arra is, hogy a házassági piacon diplomás párt találjanak maguknak.

Ennek következtében pedig azt várjuk, hogy növekszik azoknak az aránya a társadalomban, akik egyszerre immobilak, illetve élnek homogám párkapcsolatban.

2. Mobilitás és párválasztás: alapvető trendek és folyamatok

Tanulmányunkban tehát a generációk közötti iskolai immobilitás és az iskolai végzettség alapú homogámia változását, valamint a kettő kapcsolatát vizsgáljuk Magyarországon. Kérdéseink elemzéséhez az EU-SILC három adatfelvételéből (2005, 2011 és 2019) származó összesített adatbázist használtuk fel, együttvéve több mint 34 ezer 25–64 év közötti válaszadóval.[2] Az elemzésben az egyén, az egyén származási, valamint a partner végzettségét egy egyszerű, háromkategóriás (alacsony, közepes és magas[3]) változóval mértük. Az egyén végzettség szerinti származási helyzetét a szülők közül a legmagasabb végzettségű szülőével közelítettük, részleges adathiány esetén pedig a rendelkezésre álló szülő végzettségét alkalmaztuk. Továbbá, a mobilitási és párválasztási mintázatok időbeli és nemspecifikus változásának feltárásához három különböző (kvázi) születési kohorsz (1941–1958, 1959–1976, 1977–1994) eredményeit hasonlítottuk össze.

A leíró trendeket tekintve (*1. táblázat*), a mobilitásra vonatkozó adatok stagnáló vagy növekvő mértékű generációk közötti immobilitásról számolnak be. A férfiak esetében 39%-ról 55,4%-ra nőtt azok aránya, akik származásukkal megegyező szintű végzettséget értek el, a nők esetében ez viszonylag állandó, egy 47,8–51% között mozgó érték volt. Továbbá, a nőkkel szemben a férfiaknál jelentősen csökkent a felfelé mobilak aránya (56%-ról 32,9%-ra), és több mint kétszeresére (4,7%-ról 11,7%-ra) nőtt a lefelé mobilitás. A legfiatalabb kohorszban kirajzolódó kép szerint tehát a férfiak és nők több mint fele nem mozdult el származásának megfelelő iskolai végzettségi csoportból.

A párválasztást illetően, mindhárom kohorszban mindkét nem kétharmada azonos végzettségű partnert választott magának, valamint csökkent a hipergámok (férfi előny) és nőtt a hipogámok (női előny) aránya a férfiak és nők körében is. Az átrendeződő mintázatok alapján így látható, hogy a többség a szülőktől örökölt végzettségi státuszát megőrzi a párválasztással, és az átlagosan magasabb végzettségű nők megjelenésével a férfiak a hipogámián keresztül

---

[2] Köszönettel tartozunk az Eurostatnak, hogy rendelkezésünkre bocsátotta az EU-SILC adatbázisokat.

[3] Az alacsony végzettségű személyeknek legfeljebb befejezett általános iskolai végzettségük, a közepes végzettségűek ennél nagyobb, de főiskolai (BA) diplomát el nem érő, többnyire szakmunkás és érettségizett személyek, végül a magas végzettségűek azok, akik legalább főiskolai (BA) diplomával rendelkeznek. Az egyszerű, háromcsoportos kategorizáció oka, hogy az elemzések többszörösen összetett kereszttáblákra épülnek, melyek nagyobb kategóriaszám esetében üres kombinációkat hoznak létre, megkérdőjelezhetővé téve az alkalmazott módszerek eredményeit.

nagyobb eséllyel képesek felfelé mozogni, mint a nők. Összességében tehát elmondható, hogy a három kohorszban a magyar társadalmat a magas mértékű intergenerációs immobilitás és homogámia jellemzi.

1. táblázat. *Végzettség szerinti mobilitás és partnerszelekció a három kohorszban*

Mobilitás	Férfiak			Nők		
	1941–1958	1959–1976	1977–1994	1941–1958	1959–1976	1977–1994
Immobil	39,0	49,0	55,4	47,8	48,2	51,0
Felfelé	56,0	42,6	32,9	44,7	45,1	40,7
Lefelé	4,9	8,3	11,7	7,5	6,7	8,3
Párválasztás	Férfiak			Nők		
	1941–1958	1959–1976	1977–1994	1941–1958	1959–1976	1977–1994
Homogám	65,5	69,7	69,5	66,0	69,1	69,1
Hipergám (ffi > nő)	22,4	14,0	11,3	22,0	15,0	11,6
Hipogám (ffi < nő)	12,1	16,3	19,2	12,0	16,0	19,3

Forrás: EU-SILC Magyarországra vonatkozó 2005., 2011. és 2019. évi felvétele, 25 és 64 év közötti válaszadók összevont mintája. Elemszám: N=29565 a mobilitásra és N=23157 a párválasztásra vonatkozó adatok esetében.

Az összetettebb, egyéni esélyekre fókuszáló folyamatok feltárásának érdekében elemzésünk következő részében regressziós modellek[4] felhasználásával becsültük meg a különböző mobilitási, illetve párválasztási valószínűségek alakulását nemek és kohorszok szerint. Az *1. ábrán* a szülői végzettség szerinti mobilitási esélyek láthatók, melyek a nemek és kohorszok szerint nézve is eltérő folyamatokat jeleznek.

A férfiakat nézve, a leíró adatokban látott növekvő végzettség alapú immobilitás és lefelé mobilitás három tényezőnek köszönhető. Először, az alacsony végzettségi háttérből érkezők enyhén növekvő valószínűséggel lettek immobilak (25,3–30,4%). Másodszor, a magas végzettségből származó férfiak egyre inkább a közepes végzettségi csoport felé mozogtak (37,1–46%). Harmadszor, a közepes szintű származás konzisztensen nagyfokú immobilitással járt (67,7–71,7%), hiszen e férfiaknak alig több mint 20% esélye volt a felfelé mobilitásra a legfiatalabb kohorszban (22,4%).

A nők esetében tapasztalt magas és tartós immobilitás a modellek eredményei szerint annak köszönhető, hogy az alacsony végzettségű szülők leánygyermekei a férfiakhoz képest közel kétszer akkora eséllyel voltak immobilak (41%), a közepes (60%) és magas (58,7%) végzettségű szülők leányainak hasonló

[4] Az eljárás módszertanának részletei a tanulmány *Online mellékletének 1. részében* érthetők el, lásd https://www.tarki.hu/tarsadalmi-riport.

1. ábra. *A válaszadók végzettség szerinti mobilitási esélyei származás szerint (%)*

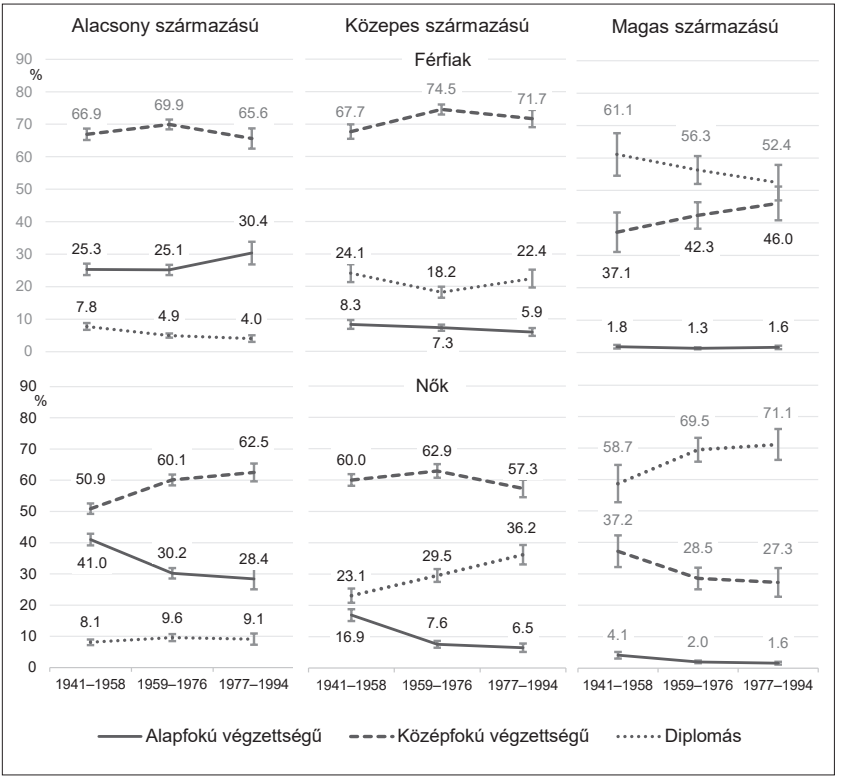

Forrás: EU-SILC Magyarországra vonatkozó 2005., 2011. és 2019. évi felvétele, 25 és 64 év közötti válaszadók összevont mintája. Elemszám: N=29565.
Megjegyzés: Az egyes adatpontokhoz tartozó függőleges sávok a 95%-os konfidencia-intervallumot jelölik.

mértékű immobilitása mellett. A fiatalabb kohorszokban ugyanakkor az alacsony és közepes származású nők folyamatosan növelték a felfelé mobilitás esélyét, valamint a magas végzettségű szülők lányai szintén növekvő valószínűséggel tartották meg helyzetüket szüleikhez képest.

A párválasztás tekintetében a leíró eredmények a három kohorszban folyamatosan magas homogámiáról, valamint a hipogámia megjelenéséről számoltak be. A modell eredményei szerint (*2. ábra*) az alacsony végzettségű férfiak homogámiájának valószínűsége időben 70,1%-ról 61,8%-ra csökkent, míg a középfokú végzettségűeké 66–70% körül mozgott a vizsgált kohorszokban. A diplomás férfiak ugyanakkor nagymértékben megnövelték annak az esélyét, hogy párjuk

2. ábra. *Párválasztási esélyek a válaszadó végzettsége szerint (%)*

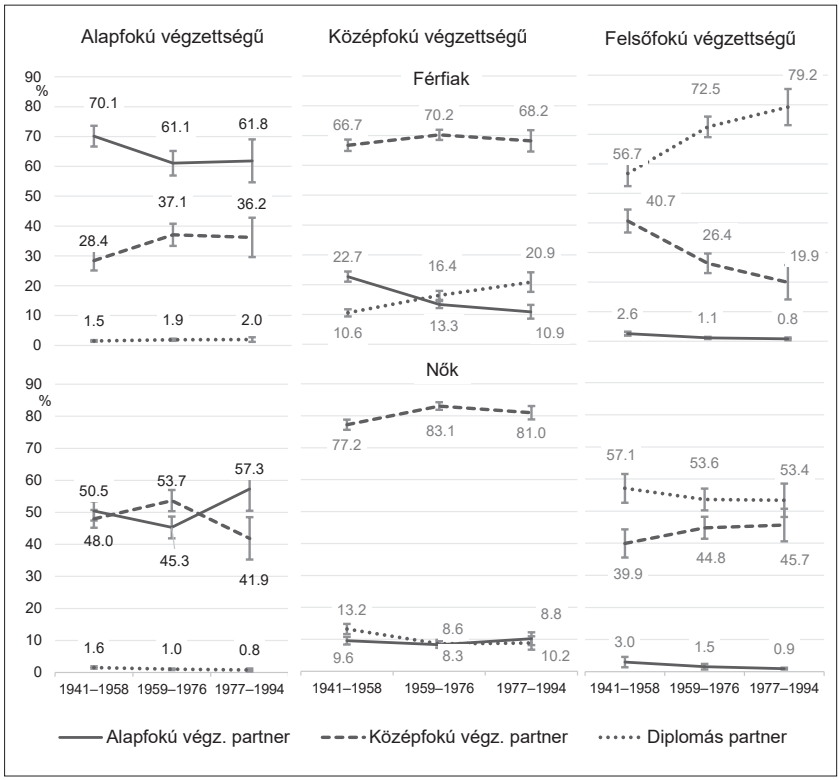

Forrás: EU-SILC Magyarországra vonatkozó 2005., 2011. és 2019. évi felvétele, 25 és 64 év közötti, párkapcsolatban élő válaszadók összevont mintája. Elemszám: N=23 157.
Megjegyzés: Az egyes adatpontokhoz tartozó függőleges sávok a 95%-os konfidencia-intervallumot jelölik.

is diplomás legyen: míg a legidősebb kohorszban a férfiak valamivel több mint 50% eséllyel voltak homogámok, addig a legfiatalabb kohorszban már 79,2% volt ez az érték. E mellett mind az alsó-, mind a középfokú végzettségű férfiak növekvő valószínűséggel választottak maguknál magasabb képzettséggel rendelkező női partnert, potenciális felfelé mobilitást megvalósítva.

A homogámia növekvő megvalósulása a nők esetében a végzettségi hierarchia másik végén keresendő. Amíg a közepes (77,2–81%) és a magas (57,1–53,4%) végzettségű nők viszonylag nagy valószínűséggel voltak homogámok mindegyik kohorszban, addig az alacsony végzettségű nők a legfiatalabb kohorszban megnövekedett valószínűséggel rendelkeztek szintén alacsony

végzettségű párral (57,3%). A diplomás nők ezen felül enyhén növekvő valószínűséggel házasodtak lefelé.

Összességében, a regressziós modellek tanulsága szerint nem- és kohorszspecifikus folyamatoknak köszönhetően Magyarországon a szülő-gyermek immobilitás mértéke magas, mely a párválasztásnál tapasztalható szintén nagymértékű homogámiával párosul. Könnyen látható, hogy e két tényező hogyan segítheti elő az általunk feltételezett folyamatokat: magas immobilitás és homogámia mellett az emberek szüleikhez képest nem javítják helyzetüket, melyet tovább konzerválnak a szintén hasonló helyzetű partner választásával.

3. Záródó társadalom

A kohorsz- és nemspecifikus mintázatok mellett elemzésünkben azt is megvizsgáltuk, hogy a kohorszok által lefedett időszakban hogyan változott a szülő és gyermekének, valamint a válaszadó és partnerének végzettsége közötti asszociáció erőssége a strukturális (változó iskolai végzettségi összetétel) hatások nélkül. Ennek érdekében a mobilitáskutatásban gyakran használt loglineáris és log-multiplikatív modellezési eljárást alkalmaztunk, itt a legjobban illeszkedő modell eredményeit ismertetjük.[5] A modellek tanulságai szerint mindkét nem esetében valós asszociáció van a szülő és gyermek, valamint a partnerek helyzete között, és ennek az asszociációnak az erőssége időben változó.

A *3. ábra* eme asszociációk időbeli változását mutatja a legidősebb kohorszhoz képest: az 1 feletti paraméter értékek az asszociáció erősségének növekedését, míg az az alatti értékek annak gyengülését jelölik. A mobilitás tekintetében a legidősebb kohorszhoz képest a szülők és gyermekei végzettsége közötti összefüggés erősödött a férfiak (1,14) és nők (1,27) esetében is, ugyanakkor a középső és a legfiatalabb kohorszba tartozók közötti változás minimális. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy az 1959–1976-os kohorsz már kevésbé véletlenszerű, sokkal inkább becsatornázott mobilitási folyamatoknak volt kitéve az 1941–1958-as kohorszhoz képest, mely helyzet fennmaradt az 1977–1994-es születési évjáratúak esetében is.

A partnerszelekció esetében, a paraméter értékekben bekövetkező változások kohorszonként is jól láthatók. Az 1941–1958-as kohorszhoz képest a többi kohorszba tartozó nők (1,15) és férfiak (1,18) párválasztási szokásai növekvő asszociációt mutatnak, kevésbé véletlenszerű párkapcsolatokat eredményezve, mely kiemelten igaz a legfiatalabb kohorszba tartozók kapcsolataira. Összességében, az iskolai végzettség szerinti mobilitási és párválasztási asszociációk mintázata együttesen egy hosszú távú, strukturális változásoktól független bezáródási folyamatra engednek következtetni, amely fennmaradásának vagy

[5] Az eljárás módszertanának részletei a tanulmány *Online mellékletének 2. részében* érthetők el.

3. ábra. *A származás és elért végzettség, valamint a partnerek végzettsége közötti asszociáció erősségének (unidiff paraméter) időbeli alakulása*

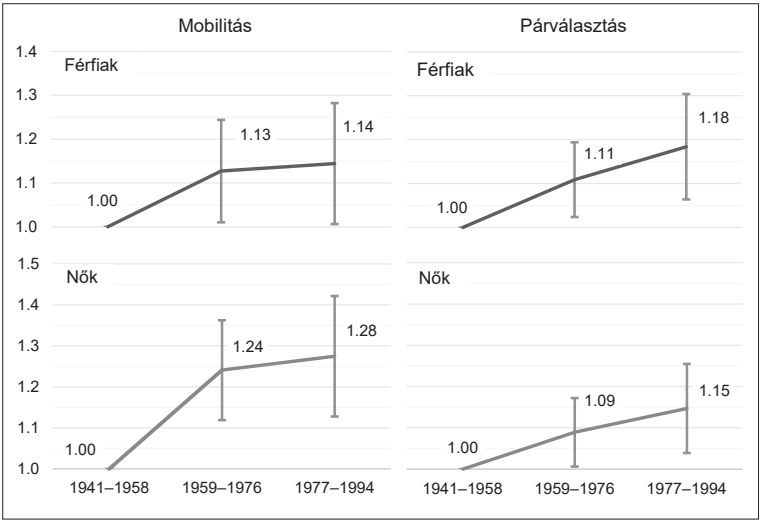

Forrás: EU-SILC Magyarországra vonatkozó 2005., 2011. és 2019. évi felvétele, 25 és 64 év közötti válaszadók összevont mintája. Elemszám: N=29565 a mobilitásra és N=23157 a párválasztásra vonatkozó adatok esetében.
Megjegyzés: Az egyes adatpontokhoz tartozó függőleges sávok a 95%-os konfidencia-intervallumot jelölik.

erősödésének következményeképpen egyre szegmentáltabbá válhat a magyar társadalom.

Az eddig megfogalmazott, leíró módszereken és statisztikai modelleken alapuló eredményeink alapján tehát jól látható, hogy nem- és kohorszspecifikus folyamatoknak köszönhetően hazánkban magas a végzettség szerinti immobilitás és a homogámia mértéke, valamint, hogy a szülők és gyermekeik, illetve a pár tagjainak végzettsége között növekvő asszociáció állandósuló mobilitási és partnerszelekciós mintázatokat eredményez. A bezáródásról alkotott feltevésünket a *4. ábra* jól szemlélteti, mely az adott kohorszon belüli, egyszerre immobil és homogám személyek arányát mutatja.

Az egyszerű aránybecslés eredményei szerint a bezáródás következményeképpen növekedik az egyszerre végzettség szerint immobil és homogám egyének aránya (27,4–39,2%). Másképpen, a legfiatalabb kohorsz párkapcsolatban élő személyeinek több mint harmada örökölte szülei végzettségét, és választott párt ugyanabból a végzettségi csoportból. Végzettségi szintek szerint bontva azonban különböző folyamatok rajzolódnak ki. Az egyszerre immobil és homogám kapcsolatban élő válaszadók többségét a közepes végzettséggel

rendelkezők adják ki, és körükben kiemelten a legidősebb (12,2%) és a középső (21,9%) kohorsz között volt jelentős aránybeli emelkedés. Ugyanezen kohorszok között azonban csökkent az alacsony végzettségű immobilak és homogám kapcsolatúak aránya, mely folyamat viszont megállt a legfiatalabb kohorszban (8,4%). Végül, egyenletesen nőtt a magas végzettségű immobil és homogám személyek aránya: az összes párkapcsolatban élő személy 7,5%-a olyan, legalább főiskolai diplomával rendelkező személy, akinek a szülei és párja is szintén diplomás.

4. ábra. *Az egyszerre végzettség szerint immobil és homogám személyek aránya (%)*

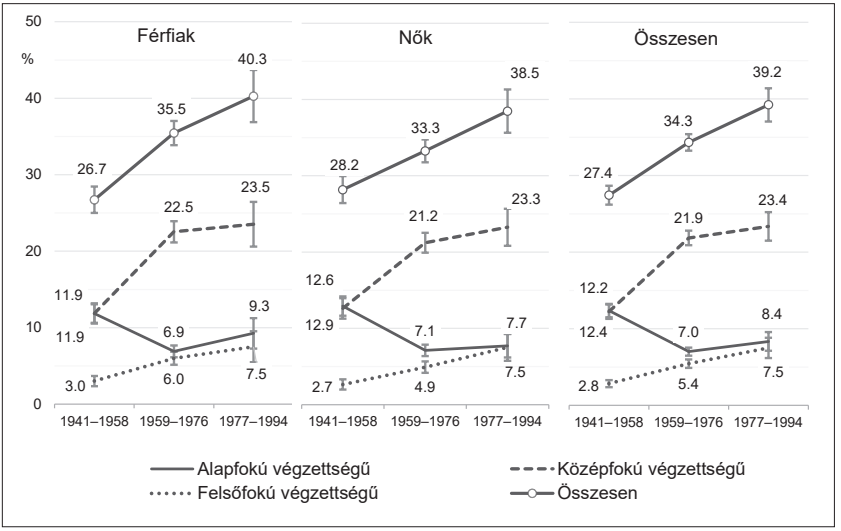

Forrás: EU-SILC Magyarországra vonatkozó 2005., 2011. és 2019. évi felvétele, 25 és 64 év közötti, párkapcsolatban élő válaszadók összevont mintája. Elemszám: N=19704.
Megjegyzés: Az egyes adatpontokhoz tartozó függőleges sávok a 95%-os konfidencia-intervallumot jelölik.

4. Összefoglalás

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy az iskolai végzettség szerint mért intergenerációs mobilitás és a párválasztáson keresztül megvalósuló homogámia együttesen hogyan függ össze Magyarországon. Elemzéseink során az EU-SILC 2005., 2011. és 2019. évi reprezentatív magyar adatait használtuk fel, leíró módszerek mellett többváltozós modellezési eljárásokat alkalmazva.

Eredményeink szerint a vizsgált három születési kohorszban nagymértékű volt az immobilitás, valamint a homogámia mértéke, azaz a magyarok többsége

szüleivel azonos szintű végzettséggel rendelkezik és ugyanolyan végzettségű párt választ magának. A regressziós modellek tanulságai alapján e kép nem- és kohorszspecifikus folyamatoknak köszönhető: az alacsony és közepes végzettségű szülőktől származó férfiak nem mozognak fölfelé, míg magas végzettségi hátérrel rendelkező társaik egyre kevésbé képeseket szintén magas végzettséget szerezni; miközben a diplomás szülők leánygyermekei növekvő arányban lettek szintén diplomások. A párválasztást nézve a homogámia növekedése és stabilitása annak tudható be, hogy a magas végzettségű férfiak rohamosan emelkedő valószínűséggel alkotnak párt szintén jól képzett nőkkel, míg a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező nők egyre inkább hasonló végzettségű férfiakkal létesítenek párkapcsolatot.

A szülők és gyermekeik, valamint a pár tagjainak iskolai végzettsége között mutatkozó asszociációt vizsgáló modelljeink alapján megállapítható, hogy a bezáródás nem csupán strukturális okokra (a társadalom végzettségi összetételének változására) vezethető vissza. Az adatok alapján egyre kevésbé véletlenszerű és rugalmas folyamatok uralkodnak Magyarországon. A legidősebb vizsgált kohorszhoz képest a mobilitás és a párválasztás mintázatainak becsatornázott jellege egyre szembetűnőbb, erősebb asszociációs értékeket eredményez.

Mivel a társadalomban nő az immobilitás és a homogámia, természetszerűen nőtt azok aránya, akik egyszerre immobilak és homogámok is. Elemzésünk alapján ez a legfiatalabb kohorszban a párkapcsolatban élők közül minden harmadik személyt jelenti, ők azok, akiknek szüleikhez képest nem változott az iskolai végzettsége, és partnerük is ugyanolyan végzettségű. E csoport többségét ugyan a középfokú (általában szakmunkás vagy érettségizett) végzettségűek teszik ki, kiemelten fontos hangsúlyozni ugyanakkor a lassan, de biztosan növekvő diplomások, és a csökkenés után stagnáló alacsony végzettségű immobilak és homogám párkapcsolatúak arányát is.

Mire utalnak ezek az eredmények? Egyrészt, a társadalmi csoportok közötti távolságok egyre élesebbek lesznek, mely a hierarchia tetején az erőforrások koncentrációját, alján pedig azok hiányának állandósulását implikálja, növelve a társadalomban uralkodó anyagi egyenlőtlenségek mértékét. Másrészt, Weber (1987) alapján, a tanulmányunkban feltárt bezáródási folyamat a gazdasági egyenlőtlenségek mellett rendies jellegű határokat alakíthat ki, tovább növelve a magyar társadalom szegmentált jellegét. Harmadrészt, mivel a mobilitási és párválasztási folyamatok a társadalmi hálózatokon keresztül elérhető erőforrások mértékét is befolyásolják, így a gyenge kapcsolatok ereje (Granovetter 1973) helyett az erős kapcsolatok ereje (Füzér *et al.* 2020; Putnam 2015) alakíthatja inkább az erőforrásokhoz való hozzáférést.

Összességében tehát elmondható, hogy Magyarországon a nemzedékeken keresztül és azokban megvalósuló, végzettséghez köthető folyamatok a társadalom záródását, illetve szegmentálódását segítik elő. Fontos megemlíteni, hogy

az általunk bemutatott folyamatokat súlyosbíthatják a regionális különbségek is, hiszen a magasabb végzettségűek kiemelten urbanizált területeken, míg az alacsony végzettségűek a kevésbé fejlett régiókban élnek (KSH 2014, 2015; Kovách 2012; Sánta *et al.* 2015). Így, a magyar társadalom egy gazdasági, társadalmi, kapcsolati és nem utolsó sorban regionális szegmentálódással néz szembe.

Irodalom

Andorka R. (1982): A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Becker, G. S. (1991 [1981]): A treatise on the family, enlarged edition. Cambridge, US: Harvard University Press.

Blau, P. M. (1977): A macrosociological theory of social structure. The American Journal of Sociology, Vol. 83, No. 1., 26–54. p.

Blossfeld, H. P. – A. Timm (2003): Educational systems as marriage markets in modern societies: A conceptual framework. In: Blossfeld, H. P. – A. Timm (eds.): Who marries whom? Educational systems as marriage markets in modern societies. Dordrecht, NL: Kluwer Academic Publishers, 1–18. p.

Breen, R. (2010): Social mobility and equality of opportunity. The Economic and Social Review, Vol. 41, No. 4., 413–428. p.

Bukodi E. (2000): A házassági homogámia és heterogámia időbeli változása. Statisztikai Szemle, 79. évf. 2. sz., 142–161. p.

Bukodi E. (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. Szociológiai Szemle, 12. évf. 2. sz., 28–58. p.

Bukodi E. (2004): Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? – Párválasztás Magyarországon. Budapest: Századvég.

Bukodi E. (2005): Partnerszelekció a házasságokban és az élettársi kapcsolatokban. Demográfia, 48. évf. 2–3. sz., 218–253. p.

Bukodi, E. – J. H. Goldthorpe (2010): Market versus meritocracy: Hungary as a critical case. European Sociological Review, Vol. 26, No. 6., 655–674. p.

Bukodi, E. – M. Paskov – B. Nolan (2019): Intergenerational class mobility in Europe: A new account. Social Forces, Vol. 98, No. 3., 941–972. p.

Erát, D. (2021): Educational assortative mating and the decline of hypergamy in 27 European countries: An examination of trends through cohorts. Demographic Research, Vol. 44, No. 7., 157–188. p.

Erikson, R. – J. H. Goldthorpe (1992): The constant flux: A study of class mobility in industrial societies. Oxford, UK: Clarendon Press.

Füzér, K. – Á. Huszár – Á. Bodor – L. Bálint – A. Pirmajer (2020): Social capitals, social class, and prosperity in high-trust and low-trust societies. International Journal of Sociology, Vol. 50, No. 1., 48–67. p.

Ganzeboom, H. B. G. – D. J. Treiman – W. C. Utee (1998): Összehasonlító intergenerációs rétegződésvizsgálat – három generáció és azon túl. In: Róbert P. (szerk.): A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések. Budapest: Új Mandátum, 284–310. p.

Granovetter, M. S. (1973): The strength of weak ties. American Journal of Sociology, Vol. 78, No. 6., 1360–1380. p.

Hout, M. (1982): The association between husbands' and wives' occupations in two-earner families. American Journal of Sociology, Vol. 88, No. 2., 397–409. p.

Huszár, Á.– Á. Győri – K. Balogh (2022): Resistance to change: Intergenerational class mobility in Hungary, 1973–2018. (Kézirat).

Kalmijn, M. (1998): Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. Annual Review of Sociology, Vol. 24, No. 1., 395–421. p.

Katrňák, T. – P. Fučík – R. Luijkx (2012): The relationship between educational homogamy and educational mobility in 29 European countries. International Sociology, Vol. 27, No. 4., 551–573. p.

Kovách I. (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. Budapest: Argumentum Kiadó.

KSH (2014): A népesség iskolázottsága. In: KSH (szerk.): 2011. évi Népszámlálás. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 5–26. p.

KSH (2015): Magyarország településszerkezetének jellemzői. In: KSH (szerk.): Magyarország településhálózata 2. Városok–falvak. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 7–88. p.

Marshall, G. – A. Swift – S. Roberts (1997): Against the odds? Social class and social justice in industrial societies. Oxford, UK: Clarendon Press.

Putnam, R. D. (2015): Our kids: The American dream in crisis. New York: Simon & Schuster.

Róbert P. (2018): Intergenerációs iskolai mobilitás az európai országokban a válság előtt és után. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk): Társadalmi Riport 2018. Budapest: TÁRKI, 64–80. p.

Sánta É. – Szakálné Kanó I. – Lengyel I. (2015): Csökkennek az iskolázottság területi egyenlőtlenségei? A felsőfokú végzettségűek területi eloszlása a népszámlálások adatai alapján, 1990–2011. Területi Statisztika, 55. évf. 6. sz., 541–555. p.

Ultee, W. C. – R. Luijkx (1990): Educational heterogamy and father-to-son occupational mobility in 23 industrial nations: General societal openness or compensatory strategies of reproduction? European Sociological Review, Vol. 6, No. 2., 125–149. p.

Weber, M. (1987 [1920]): Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Megjelent: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk. 2022): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI